

Date: 17th September-2025

XX ASR BOSHLARIDA JADID ADABIYOTI VA MILLIY UYG'ONISH G'OYALARI

Sirojova Dilyora Fayzullo qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada jadidchilik harakatining o'zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Unda XX asr boshlarida shakllangan ma'rifatparvarlik g'oyalari, milliy uyg'onish jarayonlari hamda jadid adabiyotining xalq ongini yuksaltirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, jadid adabiyotining asosiy vakillari — Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi ijodkorlarning asarlarida ilgari surilgan milliy g'oyalar, ma'naviy yangilanish va erkinlik ruhi tahlil etiladi. Tadqiqot davomida jadid adabiyotining o'zbek milliy adabiyoti rivojiga qo'shgan hissasi, zamonaviy adabiy jarayonlarga ta'siri ham ochib berilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, o'zbek adabiyoti, Cho'lpon, Fitrat, Avloniy, erkinlik g'oyasi, ma'naviy yangilanish, jadid adabiyoti.

XX asr boshlarida Turkiston zaminida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, xalqning milliy uyg'onish jarayonlari va ma'rifatga intilishi natijasida yangi adabiy yo'nalish — jadidchilik adabiyoti shakllandi. Bu davr adabiyoti o'zbek xalqining tafakkurini o'zgartirish, milliy o'zlikni anglash, xalqni jaholat va qoloqlikdan xalos etish g'oyalarini ilgari surgan yuksak ma'naviy hodisa bo'ldi. Jadid adabiyoti o'z mohiyatiga ko'ra nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-ma'rifiy harakat sifatida ham xalq hayotiga katta ta'sir ko'rsatdi. U o'z zamonining dolzarb masalalarini — ta'lim-tarbiya, milliy birlik, vatanparvarlik, ayollar erkinligi va inson qadr-qimmatini kabi muammolarni badiiy shaklda yoritib, yangi tafakkur maktabini yaratdi.

Jadid adabiyotining asosiy maqsadi xalqni ilm-ma'rifatga da'vat etish, zamonaviy tafakkur, yangicha dunyoqarashni shakllantirish edi. Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi jadidlar o'z asarlari orqali xalqni uyg'otish, millatni o'z kuchi va imkoniyatlariga ishonitirishni maqsad qilgan edilar. Ularning asarlarida o'zbek xalqining orzu-intilishlari, istiqloлга bo'lgan sog'inchi va erkinlik g'oyalari badiiy ifodasini topdi. Jadid yozuvchilarining asarlari orqali o'zbek adabiyoti yangi bosqichga ko'tarilib, unda hayotiylik, realizm va ijtimoiy mas'uliyat kuchaydi.

Jadid adabiyoti milliy til, adabiy uslub va ifoda vositalarining boyishiga ham sezilarli hissa qo'shdi. U o'zbek tilining xalqchil, ravon va ta'sirchan shaklini adabiyotga olib kirdi. Jadid yozuvchilari zamonaviy adabiy janrlarni — drama, publitsistika, she'riyat va nasrni yangi mazmun bilan boyitdilar. Ularning ijodida o'z xalqining taqdiri, ozodlik g'oyasi va ma'rifat orzusi markaziy o'rinni egalladi.

Bugungi kunda jadidchilik merosi o'z ahamiyatini yo'qotmagan, aksincha, zamonaviy o'zbek adabiyotining g'oyaviy ildizlaridan biri sifatida o'rganilmoqda. Jadid adabiyoti o'zbek xalqining milliy o'zligini saqlash va uni yangi davrga olib chiqishda

Date: 17th September-2025

beqiyos rol o'ynagan, adabiyotimiz tarixida ma'naviy uyg'onishning yorqin bosqichi sifatida abadiy o'rin egallagan.

Jadidchilik harakati o'zbek adabiyotining yangilanish jarayonida tub burilish yasagan tarixiy hodisa bo'ldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida xalqning ijtimoiy hayoti, ta'lim tizimi, siyosiy erkinlik masalalari og'ir ahvolda edi. Ana shu davrda ma'rifatparvar ziyolilar xalqni ilm, madaniyat va taraqqiyot sari boshlash zarurligini chuqur his etdilar. Ular adabiyotni xalqni uyg'otish vositasi sifatida ko'rdilar. Shu tariqa jadid adabiyoti ma'rifat va milliy o'zlikni anglash g'oyalariga asoslangan holda shakllandi. Ushbu adabiyotning asosiy yo'nalishi xalqni jaholatdan xalos etish, zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish va milliy o'zini anglashni mustahkamlash edi. Jadidlar so'z qudrati orqali xalqning qalbiga kirib borishga, uni tafakkuriy uyg'onishga chorlashga intildilar.

Abdulla Avloniy jadid adabiyotining yorqin vakili sifatida millatning ma'naviy tiklanishida muhim rol o'ynadi. Uning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida ta'lim va tarbiyaning inson hayotidagi ahamiyati, yoshlarni ilm va odobga da'vat qilish g'oyalari ilgari surilgan. Avloniy uchun ma'rifat insonni, xalqni va butun millatni yuksaltiruvchi kuch edi. Cho'lpon esa o'z she'riyati orqali inson qalbidagi ozodlik va adolat tuyg'usini ifodaladi. Uning asarlarida xalqning orzu-intilishlari, mustamlaka zulmiga qarshi ichki norozilik kayfiyati kuchli aks etgan. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani jadid adabiyotining badiiy yetuk namunasi bo'lib, unda erkinlik, ma'rifat va milliy uyg'onish g'oyalari chuqur badiiy ifodasini topgan.

Fitrat ijodi ham jadidchilik g'oyalarining ilmiy-falsafiy asoslarini yaratishga xizmat qildi. U o'z maqolalari, darsliklari va dramatik asarlari orqali xalqni milliy o'zlikni saqlashga, zamonaviy fan va madaniyatni egallashga chorlagan. Fitratning "O'qituvchi" nomli maqolasida zamonaviy pedagogik fikrlar ilgari surilgan bo'lib, unda o'qituvchi xalq tafakkurini shakllantiruvchi shaxs sifatida talqin etiladi. Hamza Hakimzoda Niyoziy esa o'z asarlarida xalqni ijtimoiy adolat va tenglik g'oyalariga undadi. U o'z dramatik asarlari orqali adabiyotni xalq hayoti bilan bog'ladi, o'zbek teatrining asoschilaridan biriga aylandi.

Jadid adabiyotining o'ziga xos jihatlaridan biri — xalq tiliga yaqinlik va hayotiylkdir. Jadid yozuvchilari murakkab so'zlashuvlardan voz kechib, xalq tushunadigan, sodda va ta'sirchan tilda yozdilar. Bu ularning asarlarini ommaga yaqinlashtirdi va g'oyalarining tez tarqalishiga sabab bo'ldi. Shuningdek, jadid adabiyoti badiiy shakl va janr jihatidan ham yangilandi. She'riyatda yangi ritm va ifoda vositalari paydo bo'ldi, nasrda realistik tasvir kuchaydi, dramaturgiyada esa ijtimoiy muammolar markaziy o'ringa chiqdi. Bunday o'zgarishlar o'zbek adabiyotini yangi bosqichga olib chiqdi.

Jadidlar asarlarida vatanparvarlik, millat taqdiri va erkinlik masalalari asosiy g'oyaviy yo'nalish sifatida namoyon bo'ldi. Ularning ijodida inson erkinligi, ma'naviy uyg'onish, ta'lim va axloqiy kamolot masalalari o'zaro uyg'unlashdi. Jadidlar uchun adabiyot xalqni o'zgartirish quroli edi — ular har bir asarini xalq ongini yorituvchi chiroq

Date: 17th September-2025

sifatida ko'rdilar. Shu sababli jadid asarlarida shaxsiy his-tuyg'ulardan ko'ra, jamiyat manfaatlarini ustuvor o'rin egalladi.

Bugungi kunda jadid adabiyotining g'oyalari o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. U xalqni ilm, ma'naviyat, insonparvarlik va milliy qadriyatlarga sodiq bo'lishga chorlaydi. Jadidlar yaratgan badiiy meros o'zbek milliy adabiyotining mustahkam poydevoriga aylangan. Ularning g'oyalari zamonaviy yozuvchilar uchun ham ilhom manbai bo'lib qolmoqda. Shu ma'noda, jadidchilik adabiyoti o'zbek xalqining milliy tafakkur tarixida nurli davrni boshlab bergan, xalq ongida erkinlik va ma'naviy yuksalishning abadiy timsoliga aylangan.

Xulosa qilib aytganda jadidchilik harakati o'zbek adabiyoti tarixida milliy uyg'onish va ma'naviy yuksalishning muhim bosqichi sifatida alohida o'rin tutadi. Jadid adabiyoti xalq tafakkurida yangilanish, erkinlik va ma'rifat g'oyalarini shakllantirib, o'zbek milliy adabiyotining yangi davrini boshlab berdi. U xalqni jaholatdan xalos etish, ilm va madaniyatga chorlash orqali adabiyotning ijtimoiy vazifasini yuksak darajaga ko'tardi. Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi jadid yozuvchilari o'z asarlari bilan millatni uyg'otish, xalqni o'zligini anglash va taraqqiyot sari yo'naltirishdek yuksak maqsadlarga xizmat qildilar.

Jadid adabiyotining asosiy xususiyati — xalq ruhiyatiga yaqinlik, hayotiylik va milliy qadriyatlarga sodiqlikdir. U yangi janrlar, yangi badiiy ifoda vositalari orqali o'zbek adabiyotiga yangicha mazmun olib kirdi. Bugungi kunda ham jadidlar merosi yosh avlod uchun ibrat maktabi, milliy o'zlikni anglash va vatanparvarlik ruhining kuchli manbaidir. Shunday qilib, jadid adabiyoti o'zbek xalqining madaniy va ma'naviy taraqqiyot yo'lida muhim bosqich bo'lib, uning g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Fitrat, Adabiyot qoidalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 1999. – 120 b.
2. Hamza Hakimzoda Niyoziy, Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1989. – 320 b.
3. Madrahimov A., Jadidlar merosi va o'zbek adabiyotining taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2015. – 224 b.
4. Ш.Х.Рахимова, Роль джадидов в развитии национального самосознания узбекского народа. – Ташкент: ТГПУ, 2018. – 134 с.
5. N.To'xtasinov, Jadid adabiyoti va ma'rifatparvarlik g'oyalari. – Samarqand: Zarafshon, 2012. – 206 b.
6. Sh.Yoqubov, XX asr boshlarida o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish g'oyalari. – Toshkent: Fan, 2009. – 190 b.

